

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 29ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1982

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΠΕΡΙΚΛΗ ΘΕΟΧΑΡΗ

ΜΝΗΜΗ
ΤΖΟΡΤΖΕ ΕΝΕΣΚΟΥ
(1881 - 1955)

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΟΥ Κ. ΜΕΝΕΛΛΟΥ ΠΑΛΛΑΝΤΙΟΥ

Μιά ακόμα εκατονταετία, ύστερα απ' το θάνατο του Μουσοόργσκυ και την γέννηση του Μπέλα Μπάρτοκ, συμπληρώθηκε πριν από λίγο καιρό, από την γέννηση του Τζόρτζε Ένέσκου.

Πολυδιάστατη προσωπικότητα, ο μεγάλος αυτός ρουμάνος καλλιτέχνης ανήκει στη σπάνια εκείνη περίπτωση, τόσο σπάνια, πού ν' άγγιζει τὰ όρια τής μοναδικότητας, όταν συνδυάζει τόσες πολλές καλλιτεχνικές ιδιότητες, όλες σε ύψηλότετη στάθμη. Συνθέτης, διευθυντής ορχήστρας, δάσκαλος, έξοχος βιολιστής, θαυμάσιος πιανίστας, ο Ένέσκου απέδωσε παντού, με την μουσική του παρουσία σε κάθε της έκφανση, ως καλλιτεχνική και πνευματική συνισταμένη του αίσθηματος του εγγενούς ρουμανικού έθνους, τὸ πνεῦμα του λαοῦ του, τις χαρές και τις πίκρες του, την νοσταλγία και τις ελπίδες του, μαζί με την ακλόνητη πίστη του στη ζωή και τὰ ιδανικά της.

Ο Ένέσκου δίκαια θεωρείται ως ή κεφαλή τής ρουμανικής μουσικής σχολής, πού τόσο επίζηλη θέση κατέχει σήμερα στον διεθνή καλλιτεχνικό οτίβο.

Από φορές μού δόθηκε ή ευκαιρία να παρακολουθήσω ως μέλος τής διεθνούς επιτροπής τών φεστιβάλ και τών διεθνών διαγωνισμών, προσκεκλημένος στο Βουκουρέστι, τις μουσικές εκδηλώσεις στη ρουμανική πρωτεύουσα, προς τιμήν του μεγάλου της τέκνου. Είναι αφάνταστος ο θαυμασμός και ή λατρεία, πού εκδηλώ-

νονται κάθε διετία εκεί, πρὸς τὴ μνήμη καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἐνέσκου, ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ ἐπίσημο κράτος καὶ τὴν ὀργανωτικὴν ἐπιτροπὴν, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴν λαϊκὴ συνείδηση, ὅπου ἔχει μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ριζώσει ἢ πίστη στὴν ἀξία τῆς σύγχρονης αὐτῆς μουσικῆς προσωπικότητας καὶ ἡ βεβαιότητα ὅτι δίκαια ἔχει καταταγεί, μὲ τὴν ἀνεκτίμητη προσφορά της, στὸ πάνθεο τῶν μεγάλων διεθνῶν ἀξιῶν.

Αὐτὴ ἡ ἐνσυνείδητη τοποθέτηση τοῦ σύγχρονου ρουμανικοῦ λαοῦ, ἀποδεικνύει ταυτόχρονα καὶ τὴν ἄνοδο τοῦ πνευματικοῦ του ἐπιπέδου, ἀφοῦ ἡ φροντίδα τῶν ἀρμοδίων δὲν ἦταν ἡ εὐκόλη λύση, νὰ κατεβοῦν δηλαδὴ οἱ ἀξίες γιὰ νὰ γίνουν ὅσο ἦταν δυνατὸ κτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ νὰ ἀνεβεῖ ὁ λαὸς γιὰ νὰ κάνει πραγματικὰ κτῆμα του τὶς ἀξίες. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι σήμερα ἡ Ρουμανία ἀποτελεῖ ἕνα σοβαρὸ μουσικὸ κέντρο τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ καλλιτέχνες της δεσπόζουν καὶ ἐπιβάλλονται στὸ διεθνὴ καλλιτεχνικὸ στίβο. Ζωντανὸ παράδειγμα γιὰ μίμηση.

Ἐπιμένω κάπως στὸ θέμα αὐτὸ καὶ τιμῶ βαθειὰ τὴν προσήλωσή τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ στὴ μνήμη τοῦ Ἐνέσκου, ὄχι μόνο γιὰ λόγους ἐθνικῆς ὑπερηφάνειας, τόσο δικαιολογημένης ἄλλωστε, ἀλλὰ κυρίως γιατί ἔχει γίνεи τὸ ρουμανικὸ κοινὸ ἱκανὸ ν' ἀντιλαμβάνεται τοὺς ὑψηλοὺς στόχους καὶ τὶς ἐπιτεύξεις τῆς τέχνης καὶ νὰ εἰσχωρεῖ στὸ πνεῦμα τῶν δημιουργῶν της. Γιατί, στὴν περίπτωσή Ἐνέσκου, δὲν εἶναι μόνο τὸ φολκλορικὸ χρῶμα πολλῶν ἔργων του, ποὺ κάνει τὴ μουσικὴ του προσιτὴ στὸν ρουμανικὸ λαό. Ὁ Ἐνέσκου εἶναι ταυτόχρονα ἕνας δημιουργὸς μὲ πνεῦμα ἐρευνητικὸ, βαθύ, διεισδυτικὸ, μὲ σκέψη φιλοσοφημένη. Ἡ μουσικὴ του στὸ σύνολό της δὲν ἀσκεῖ ἐπιδερμικὴν ἐπιρροὴν στὸ κοινὸ της, οὔτε ἐπιδιώκει νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ἀκοή. Δὲν ἀνήκει στοὺς μουσικοὺς δημαγωγοὺς καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἐστόχευσε μὲ κενὴ ρητορεία στὴν εὐκόλη ἐπιτυχία, ὅπως ἔχει γίνεи μὲ ἄλλους συνθέτες μεγαλύτερης ἴσως καὶ πιὸ ἐκτεταμένης φήμης. Ἀσφαλῶς θὰ μπορούσε νὰ γίνεи πιὸ προσιτὸς, πιὸ λαοφιλῆς, ἂν στέκει ὁ ὅρος, στὴ μεγάλη μᾶζα τῶν ἀκροατῶν. Δὲν τὸ ἐπεδίωξε. Δὲν ἦταν σύμφωνο μὲ τὴ ἀυστηρὴ γραμμὴ τῆς τέχνης, πάνω στὴν ὁποία ἐβάδιζε, οὔτε μὲ τὴ φυσικὴ του ιδιοσυστασία, πλάσμενὴ ἀπὸ αἴσθημα ἀνάμικτο μὲ στοχασμὸ καὶ ἀπὸ σκέψη ποὺ συμβάδιζε μὲ τὸ ἔντονο λυρικὸ στοιχεῖο ποὺ ἔκρουβε μέσα του.

* * *

Τὸ νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ ἕνα μεγάλο συνθέτη, γιὰ τὴ ζωὴ του, τὸ ἔργο του, τὶς τυχόν ἐπιδράσεις του στοὺς δημιουργοὺς τῆς ἐποχῆς του, δὲν εἶναι τόσο δύσκολο, ὅσο ἂν θελήσει ν' ἀσχοληθεῖ εἰδικὰ μὲ τὴν περίπτωσή Ἐνέσκου. Ἐδῶ χάνεται πραγματικὰ ὁ ὀμιλητής. Διερωτᾶται τί θὰ πρέπει νὰ προηγηθεῖ καὶ τί ν' ἀκολουθήσει στὴν παρουσίαση τῆς ἐκπληκτικῆς αὐτῆς προσφορᾶς. Ἐκεῖ ποὺ κατα-

πιάνεται με ένα σημαντικό μουσικό του έργο, παρεμβαίνει μια υψηλής ποιότητας εκπέλεσή του ως βιολιστή ή πιανίστα, συντροφιά με κάποιον άλλο διάσημο καλλιτέχνη, για να ακολουθήσει να τον θαυμάζει από το άλλο του τώρα πρόσωπο, πού και αυτό, στη συνέχεια, θα αντικατασταθεί με μιαν εξαιρετη παρουσία του επί κεφαλής των μεγαλύτερων ὀρχηστρῶν τοῦ κόσμου, ἢ με μιαν ἰδανική διδασκαλία σὲ μέλλοντα μεγάλο καλλιτέχνη, ὅπως ὁ Γιεχοῦντι Μενουχίν.

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, δὲν θὰ ἔμενε παρὰ νὰ ἐκθέσει ὁ ὀμιλητὴς τὶς δραστηριότητες τοῦ Ἑνέσκου χρονολογικά, ὅποτε οἱ πολλές του ιδιότητες θὰ ἐναλλάσσονταν, ποικίλλοντας ἔτσι τὴν ὀμιλία του με τὴν σφαιρική καὶ πολυεδρική παρουσίαση τοῦ μεγάλου τέκνου τῆς φίλης Ρουμανίας στὸ σύγχρονο ἑλληνικὸ κοινό.

* * *

Ἦ Ὁ Ἑνέσκου γεννήθηκε στὶς 19 Αὐγούστου τοῦ 1881 ἀπὸ γονεῖς δασκάλους. Ὁ θάνατος πῆρε τὰ ἑπτὰ πρῶτα τους παιδιά, τοὺς λυπήθηκε ὁμως καὶ τοὺς ἄφησε τὸ ὄγδοο, πὸν ἔτυχε νὰ εἶναι ὁ Τζόρτζε. Ἄλλὰ ἄς ἀφήσουμε τὸν ἴδιο νὰ μᾶς διηγηθεῖ γιὰ τὸ φτωχὸ σπιτικό του, τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του :

«...Γεννήθηκα ἀπὸ ρουμάνους στὸ Λιβένι, τοῦ νομοῦ Ντοροχοί, στὴν καρδιά τοῦ Μολδαυᾶ. Ἐξῆσα σὲ ἓνα χαμηλοτάβανο σπίτι με μιὰ ξύλινη βεράντα, ὅπου κρεμόντουσαν δέσμες ἀπὸ κρεμμύδια, γιὰ νὰ ξεραθοῦν στὸν ἥλιο».

Στὴν ἡλικία τῶν πέντε ἐτῶν ὁ Ἑνέσκου ἀρχίζει νὰ παίζει βιολὶ με τὴν καθοδήγηση τοῦ πατέρα του καὶ στὰ ἔξη του χρόνια ἀρχίζει νὰ συνθέτει. Ὁ πατέρας του τὸν παρουσιάζει στὸν διαπρεπῆ καθηγητὴ τοῦ Ὁδείου τοῦ Ἰασίου Caudella, πὸν διακρίνοντας τὸ ἐξαιρετικὸ ταλέντο τοῦ παιδιοῦ, τοῦ συστήνει νὰ φύγει γιὰ τὸ Ὁδεῖο τῆς Βιέννης. Ἔτσι, στὰ 1888 φθάνει ὁ Τζόρτζε στὴν αὐστριακὴ πρωτεύουσα, συνοδευόμενος ἀπὸ τὴ μητέρα του. Ἐκεῖ, τὸ Ὁδεῖο, τὰ σπουδαῖα κοντσέρτα, οἱ διάχυτες ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Μπιετόβεν καὶ τοῦ Σοῦμπερτ, ἢ παρουσία τοῦ Μπράμς καί, γενικά, ἡ ὅλη μουσικὴ ἀτμόσφαιρα πὸν κυριαρχοῦσε, κεντρίζουν τὴν φαντασία καὶ τὴν ἀντίληψη αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ - θαύματος, πὸν οἱ βιεννέζοι δὲν ἄργησαν νὰ τὸ ἀποκαλέσουν «ρουμάνο-Mozart».

Τὸ 1894 ἀποφοιτᾷ ἀπὸ τὸ Ὁδεῖο τῆς Βιέννης με τιμητικὲς διακρίσεις, γιὰ νὰ γραφεῖ στὸ "Conservatoire National de Musique et de Declamation" τοῦ Παρισιοῦ, στὴν τάξη τοῦ Marsik στὸ βιολὶ καὶ τῶν Massenet, Gabriel Fauré καὶ Gédalge στὰ ἀνώτερα θεωρητικὰ καὶ τὴ σύνθεση, με συμμαθητές, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὸν Maurice Ravel, τὸν Florent Schmit καὶ τὸν μετέπειτα διάσημο πιανίστα Ἀλφρέδο Cortot, με τὸν ὁποῖο ἐγκαινιάζει στὰ δεκαεπτὰ του χρόνια

στενή συνεργασία με σονάτες για πιάνο και βιολί. Στο ὄργανο αὐτὸ εἶχε ὀλοκληρώσει στὸ μεταξὺ τὶς σπουδές του, πὸν θριαμβευτικὸς ἐξετάσεις τοῦ ἐχάρισαν τὸ πρῶτο βραβεῖο τοῦ *Conservatoire*.

Τὸ ἀνήσυχο, ὅμως, δημιουργικὸ του πνεῦμα τὸν στρέφει καὶ οὐ ἄλλες σκέψεις. «Τὸ βιολί με ἀνεξαρτοποίησε» λέει ὁ ἴδιος, «ἀλλὰ θεωρῶ πάνω ἀπ' ὅλα τὸν ἑαυτό μου ὡς συνθέτη».

Τὸ 1898 ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ ἐπίσημα ὡς συνθέτης μετὰ τὸ ἔργο του «Ρουμανικὸ ποίημα» σὲ συναυλία τῶν *Concerts Colonne*, γιὰ νὰ ἀκολουθήσουν νέες ἐμφανίσεις του ὡς βιολιστῆ. Τὸ 1901 ἐκτελοῦν μετὰ τὸν διάσημο *Jacques Thibaud* τὸ κοντσέρτο γιὰ δύο βιολιά καὶ ὀρχήστρα τοῦ *Bach*.

Τὸ 1902 ἰδρύει στὸ Παρίσι τὸ Τρίο μετὰ τοὺς *Alfredo Casella* στὸ πιάνο καὶ *Louis Fournier* στὸ βιολοντσέλλο.

Τὸ 1904 ἰδρύει τὸ κουαρτέτο ἐγχόρδων («Ἐνέσκου»).

Τὸ 1905 δίνει κοντσέρτα μετὰ τὸν *Casella* καὶ τὸν *Gabriel Fauré* καὶ ἐμφανίζεται ὡς σολίστ μετὰ τὸν διάσημο μάστορο *Weingartner*.

Τὸ 1906 παίζει στὸ Παρίσι τὸ μέρος τοῦ βιολιῦ στὴ σονάτα γιὰ βιολί καὶ πιάνο τοῦ *Richard Strauss* μετὰ τὸν διάσημο συνθέτη στὸ πιάνο.

Τὸ 1911 ὁ Γουσταῦος Μάλερ ἐκτελεῖ γιὰ πρώτη φορὰ τὴ Σονίτα ἀρ. 1 τοῦ Ἐνέσκου στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς. Τὴν ἴδια χρονιά ἐκτελεῖ ὁ Ἐνέσκου ὡς βιολιστὴς ὑπὸ τὴν διεύθυνση τῶν *Weingartner* στὸ *Théâtre Châtelet* τοῦ Παρισιῦ τὸ κοντσέρτο τοῦ *Beethoven*.

Τὸ 1912 μαζί μετὰ τὸν *Pablo Casals* ἐκτελοῦν στὴ Βουδαπέστη τὸ κοντσέρτο τοῦ *Brahms* γιὰ βιολί καὶ βιολοντσέλλο. Ἐδῶ ἀξίζει νὰ σημειώσουμε δυὸ λόγια τοῦ Ἐνέσκου γιὰ τὸν *Casals*. Λέει ὁ Ἐνέσκου ἐπιγραμματικά: («Ὁ Καζάλς—μεγάλος μέσα στοὺς μεγάλους—ὑπῆρξε ἐκεῖνος πὸν με δίδαξε νὰ σκέπτομαι»). Ἡ φίλια του μετὰ τὸν μεγάλο Ἰσπανὸ ἄρχισε τὸ 1904 καὶ τελείωσε μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἐνέσκου, μισὸν αἰῶνα ἀργότερα.

Τὸ 1913 συνεργάζεται πάλι μετὰ τὸν *Cortot* σὲ συναυλίες μετὰ σονάτες.

Τὸ 1914 ἐκτελεῖ τὴ σονάτα τοῦ *Gabriel Fauré*, μετὰ τὸν μεγάλο συνθέτη στὸ πιάνο. Στὶς 27 Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους διευθύνει σὲ πρώτη ἐκτέλεση στὸ Βουκουρέστι τὴν 9ῃ Συμφωνία τοῦ *Beethoven*.

Τὸ 1916 ἡ Ρουμανικὴ Ἀκαδημία τὸν ἐκλέγει ὡς ἐπίτιμο μέλος της.

Τὸ 1921 ὁ *Gabriel Pierné* διευθύνει γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Παρίσι τὴν Τρίτη Συμφωνία τοῦ Ἐνέσκου.

Τὸ 1923 ὁ Λεοπόλδος Στοκόφσκι συνοδεύει μετὰ τὴν ὀρχήστρα τῆς Φιλαρμονικῆς τῶν Ἐνέσκου στὸ κοντσέρτο γιὰ βιολί τοῦ *Brahms*. Στὴν περιοδεία του

αὐτὴ στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, ὁ Ἐνέσκον διευθύνει συναυλίες στὴν Οὐάσιγκτον, Βαλτιμόρη, Πίτσμπουργκ, Μπόστον, Νητηρόιτ καὶ Νέα Ὑόρκη.

Τὸ 1924 ἐκτελεῖ μαζὶ μὲ τὸν Thibaud στὸ Βουκουρέστι τὸ κοντσέρτο γιὰ δυὸ βιολιά τοῦ Bach. Στὴν ἴδια συναυλία ἀφήνει τὸ δοξάρι καὶ παίρνει στὸ χέρι τὴν μπαγκέττα γιὰ νὰ διευθύνει τὴ «Συμφωνικὴ Σουίτα ἀρ. 2» τοῦ ρουμάνου συναδέλφου του Μιχαήλ Ζόρα.

Τὴν ἴδια χρονιά παίζει στὸ Βουκουρέστι σὲ πρώτη ἐκτέλεση τὴ δεύτερη σονάτα γιὰ βιολί καὶ πιάνο τοῦ οὐγγρου Μπέλα Μπάρτοκ, μὲ τὸν διάσημο συνθέτη στὸ πιάνο.

Τὸ 1927 στὴ αἴθουσα Erard τοῦ Παρισιοῦ ἐκτελεῖ σὲ πρώτη ἐκτέλεση τὴ σονάτα γιὰ βιολί καὶ πιάνο τοῦ Maurice Ravel, μὲ τὸν διάσημο συνθέτη στὸ πιάνο.

Τὸ 1928 ἓνα δεκατετράχρονο παιδί ἔρχεται μὲ τοὺς γονεῖς του στὴ Σινάια γιὰ νὰ πάρει μαθήματα βιολιοῦ ἀπὸ τὸν Ἐνέσκον. Τὸ παιδί αὐτὸ λεγόταν Γιεχοῦντι Μενουχίν.

Τὸ 1929, ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκτέλεση στὸ Παρίσι τῆς Σουίτας του ἀρ. 2, φεύγει γιὰ τὴν Ἀμερικὴ, ὅπου δίνει κοντσέρτα στὴ Νέα Ὑόρκη, Νητηρόιτ, Κλήβελαντ, καὶ στὴν New York Manhattan Opera House μὲ ἔργα του.

Τὴν ἴδια χρονιά, μὲ πρόταση τοῦ Γάλλου συνθέτη Henri Rabaud ἐκλέγεται ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Παρισιοῦ.

Τὸ 1930 ἡγεῖται ἑνὸς cours συνθετῶν στὸ Harvard University τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Τὴν ἴδια χρονιά, μὲ τὸν Cortot στὸ πιάνο, παρουσιάζει στὴν Ecole Normale de Musique τοῦ Παρισιοῦ τὴ σονάτα του ἀρ. 3 καὶ ὀργανώνει ἓνα cours μαθημάτων ἐρμηνείας τῶν Bach, Mozart, Schumann, Brahms, Fauré καὶ Ravel.

Τὸ 1931 μαζὶ μὲ τὸν διάσημο πιὰ μαθητὴ του Μενουχίν ἐκτελοῦν στὸ Παρίσι τὸ concerto τοῦ Bach ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Pierre Monteux.

Τὸν Ἀπρίλιο τῆς ἴδιας χρονιάς ἐκλέγεται ἐπίτιμος Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Μουσικῆς καὶ Δραματικῆς Τέχνης τοῦ Ἰασιῶν καὶ τὸν Δεκέμβριο ἐκλέγεται παμψηφεί μέλος τῆς Accademia di Santa Cecilia τῆς Ρώμης.

Ἡ ἐπόμενη χρονιά εἶναι γεμάτη ἀπὸ ρεσιτὰλ καὶ συναυλίες ὀρχήστρας ὑπὸ τὴν διεύθυνσή του στὸ Μόντρεαλ, Ἰνδιανάπολη, Μπόστον, Ὡκλαντ, Σὰν Φραντσίσκο, Σικάγο, Νητηρόιτ, Σινσινάτι, Κλήβελαντ καὶ Νέα Ὑόρκη.

Τὸ 1935 διδάσκει σὲ κύκλο μαθημάτων στὸ Institut Instrumental de Paris τὸν τρόπο ἐρμηνείας κλασσικῶν καὶ μοντέρνων ἔργων γιὰ βιολί

Τὸ 1936, ὡς πιανίστας αὐτὴ τὴ φορὰ, ἐκτελεῖ μὲ τὸν Μενουχὶν σονάτες στὸ Παρίσι καὶ τὴν ἴδια χρονιά ἀνεβαίνει στὴν Ὁπερα τοῦ Παρισιοῦ σὲ πρώτη ἐκτέλεση τὸ μελόδραμά του «Οἰδίπους». Μέχρι τότε εἶχαν ἐπανεπιλημμένα παιχθεῖ ἀποσπάσματα τῆς ὄπερας στὰ κοντσέρτα. Τὸ κείμενο τῆς ὄπερας, βασισμένο στὸν Σοφοκλῆ, εἶναι τοῦ Edmond Fleg. Ἡ μουσικὴ του εἶναι μιὰ ἐργασία πέρα ὡς πέρα ρομανικὴ στὸν χαρακτήρα της. Πρόκειται γιὰ ἐθνικὴ μουσικὴ μὲ τὴν πραγματικὴ σημασίαν τῆς λέξης. Ἀμέσως μετὰ τὴν προεμίαν ὁ διαπρεπὴς Γάλλος μουσικοκριτικὸς Henri Malherbe ἔγραφε : «Χάρη στὸν Ζωρζ Ἐνέσκου, ἡ Ρομανία δὲν ἔχει τίποτα νὰ ζηλεύει, οὔτε στὸν τομέα τοῦ πνεύματος, τοὺς πιὸ ἀνεπτυγμένους λαούς. Κατέχει ἓνα μουσικὸ παγκόσμιον φήμης, πὸν τῆς φέρνει ἓνα στεφάνι, πὸν δὲν εἶχε πρὶν. Ὁρθώνεται στὸ ὕψος τῶν πιὸ ξεχωριστῶν πολιτισμένων λαῶν. Μεγαλώνει τὸν θησαυρὸ τῆς τέχνης της μὲ μιὰ παρτιτούρα τόσο πλούσια σὰν τοῦ "Οἰδίποδα", παρόμοια μὲ τὰ ὠραιότερα ἀριστουργήματα τῆς θεατρικῆς μουσικῆς».

Οἱ ἐπιτυχίες ἀκολουθοῦν ἢ μία τὴν ἄλλη. Τὸ 1937, ὕστερα ἀπὸ πολλὰ συναυλίας στὴν Ἀμερικὴ, ἐπιστρέφει στὸ Παρίσι μὲ ἀμείωτη πάντα δραστηριότητα καὶ τὸν Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον τοῦ ἴδιου ἔτους διευθύνει σὲ μία σειρά συναυλιῶν τὶς ἐννέα συμφωνίας τοῦ Beethoven στὸ Βουκουρέστι.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1937 παντρεύεται τὴν Μαρία Καντακουζηνοῦ καὶ τὸν ἴδιον μῆνα ἐκτελεῖ μὲ τὸν Casals τὸ κοντσέρτο γιὰ βιολί καὶ βιολοντσέλλο τοῦ Brahms.

Ἡ δημιουργικὴ του δουλειὰ δὲν μειώνεται ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴν αὐτὴ γενικὴ μουσικὴ του δράση, συνθέτοντας στὸ μεταξὺ τραγούδια, ἔργα γιὰ ὀρχήστρα καὶ ἔργα γιὰ πιάνο σόλο.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ μνημονεύσουμε τὴ στενή του συνεργασία μὲ τὸν τόσο πρόωρα χαμένο μεγάλο πιανίστα συμπατριώτη του Dinu Lipatti.

Τὸ 1938 βρίσκει καὶ πάλι στὴν Ἀμερικὴ διευθύνοντας συναυλίας στὰ μεγάλα συμφωνικά της κέντρα, γιὰ νὰ ἐπιστρέφει στὴν Εὐρώπην καὶ νὰ συνεργαστεῖ καὶ πάλι μὲ τὸν διάσημον μαθητὴ του Μενουχὶν καὶ τὸν μεγάλο βιολιστὴ Thibaud.

Τὸ 1939 τὸν βρίσκει πάλι στὸ Carnegie Hall μὲ τὸν Μενουχὶν ὡς σολίστ, νὰ διευθύνει τὴ Φιλαρμονικὴ τῆς Νέας Ὑόρκης καὶ νὰ παρουσιάζει ἐκεῖ νέες του συνθέσεις, ὅπως τὴ «Συμφωνία Concertante» γιὰ βιολοντσέλλο καὶ ὀρχήστρα, τὴν 3ην του Σουίτα καὶ τὴν πρώτην του Συμφωνία.

Ἀκολουθοῦν κοντσέρτα σὲ πολλὰς ἀμερικανικὰς πόλεις, στὰ ὅποια δὲν ξεχνᾷ νὰ παρουσιάζει ὀλόκληρα προγράμματα ρομανικῆς μουσικῆς πολλῶν ξεχωριστῶν

συμπατριωτῶν συναδέλφων του. Κατὰ τὰ ἔτη 1940, '41, '42, '43, '44, νέες δημιουργίες σημαντικῶν του ἔργων μὲ ἐκτελεστὲς διάσημους ρουμάνους καὶ ξένους σολίστ.

Τὸ 1945 ἐγκαινιάζει νέες συνεργασίες μὲ μεγάλους σολίστ, πὸν ἔχουν στὸ μεταξὺ ἐπιβληθεῖ στὸ παγκόσμιον κοινόν, ὅπως οἱ Ρῶσοι *Oborin* καὶ *Όιστραχ*, μὲ τὸν ὁποῖο τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1946 ἐκτελοῦν στὴ Μόσχα, ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ σπουδαίου μαέστρου *Καντράσιν*, τὸ κοντσέρτο γιὰ δύο βιολιά καὶ ὄρχήστρα τοῦ *Bach*.

Ἀκολουθοῦν συνεργασίες μὲ τὸν διάσημον πιανίστα Ἐμίλ Γκίλελς καὶ τὸν μαέστρο *Otto Klemperer*, γιὰ νὰ συνεχιστεῖ ἡ δραστηριότητά του μὲ συναυλίες ὑπὸ τὴν διεύθυνσή του μὲ τὴν Φιλαρμονικὴν τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ Κόβεν Γκάρντεν. Νέες συνεργασίες ἀκολουθοῦν μὲ τὸν *Thibaud* καὶ τὴν σπουδαία βιολονίστα *Erica Morini* στὴ Νέα Ὑόρκη, ὅπου διάσημοι μαέστροι ἐκτελοῦν ἔργα του.

Τὸ 1951 ὡς καὶ τὸ 1953 ὁ *Enescu* διευθύνει κυρίως στὴν Ἀγγλίαν καὶ τὸν Μάιον τοῦ 1954 ἀποτελεῖται στὸ Παρίσι τῆ «Συμφωνία Λωματίου γιὰ δώδεκα σολίστες».

Στὸ μεταξὺ ἡ ὑγεία του ἔχει πολὺ κλονισθεῖ. Ἀπὸ τὶς φωτογραφίες καὶ μόνον μπορεῖ κανεὶς ν' ἀντιληφθεῖ τὸ μέγεθος τῆς σωματικῆς του ἀλλοίωσης πὸν εἶχε ὑποστεῖ, γιὰ νὰ καταλήξει στὶς 4 Μαΐου τοῦ 1955 στὸ θάνατό του στὸ Παρίσι.

* * *

Ὁ πίνακας τῶν ἔργων του εἶναι πολὺ μεγάλος, ἂν σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι σπάνια στὴν ἱστορία τῆς μουσικῆς θὰ συναντήσουμε περίπτωση συνθέτη, προικισμένου παράλληλα μὲ τόσα ἄλλα χαρίσματα, ὅπως τοῦ δασκάλου, τοῦ βιολιστῆ, τοῦ πιανίστα καὶ τοῦ διευθυντῆ ὄρχήστρας, ἰδιότητες πὸν τοῦ ἀποσποῦσαν πολὺτιμον χρόνον ἀπὸ τὴ σύνθεση.

Τὴν πολυμέρεια τῆς ἀξέχαστης αὐτῆς προσωπικότητος τιμοῦμε καὶ μεῖς στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

Περισσότερο παρὰ ποτὲ ὁ *Enescu* εἶναι σήμερον παρὼν στὴν καλλιτεχνικὴ ζωὴ τοῦ τόπου του καί, γενικότερα, στὸ σύγχρονον μουσικόν κόσμον. Ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα τὴν κεφαλὴν τῆς ρουμανικῆς μουσικῆς σχολῆς, πὸν ἵδρυσεν καὶ κατηύθυνεν μὲ περισσὴ ἀφοσίωση, ἀγάπη καὶ πάθος.

Τὴν ἴδιαν ἐποχὴ μὲ τὸν Μπέλα Μπάρτοκ, ὁ μεγάλος ρουμάνος μουσικὸς ἔσκυβε μὲ στοργὴ στὶς λαϊκὰς μελωδίας τῆς πατρίδας του. Τὸ «Ρουμανικὸ ποίημα», γραμμένον στὴν ἡλικία τῶν δεκαπέντε του χρόνων, οἱ «Ρουμανικὲς Ραφωδιές»,

ή εξαιρετη τρίτη του Σονάτα για βιολι και πιάνο, «μια από τις ωραιότερες σονάτες του αιώνα μας» κατά τον Χόνεγγερ, είναι έργα έμποτισμένα από τους χυμούς της λαϊκής ρουμάνικης μελωδίας. Στη σονάτα του για βιολι και πιάνο, έργο 25, ή σύνθεση και ή σύνδεση τής μουσικής Ἐνατολῆς και Δύσης, πού ήταν τὸ όνειρο του Μπάρτοκ και του Κόνταλν, πραγματοποιειται ευτυχισμένα από τον Ἐνέσκου.

«Μη ζητᾶς νέες γλώσσες», λέει κάπου ο ίδιος. «Ζήτα την ίδια τη δική σου γλώσσα, πού είναι τὸ μέσο νά εκφράζεις πιστά αυτό πού έχεις μέσα σου.»

Με τή γλώσσα αυτή, τή δική του γλώσσα, εκφράστηκε ο Ἐνέσκου, αποδίδοντας με τή μουσική του όλες τις συγκινήσεις, πρωτόγονες και καλλιεργημένες, του ρουμανικού λαού, σαν τέλεια έκφραση των ευγενών μουσικών κραδασμών του.

Κάτω από την έκφραση του προσώπου του, έκφραση όνειροπόλα μαζί και έντονη, μέσα από τὸ μελαγχολικό ένοραματικό του βλέμμα, αόστηρά απαιτητικό και ευγενικό μαζί, εύκολα μπορεί νά διακρίνει ένας φυσιογνωμιστής τις ατέλειωτες διακυμάνσεις μιᾶς ψυχῆς πού αγωνίζεται για τήν κατάκτηση όλο και περισσότερων ύψηλότερων σιόχων καλλιτεχνικής προσφορᾶς και ταυτόχρονα παραδειγματικής ανθρωπιᾶς.

Νά μερικά δείγματα των σκέψεών του :

«Είμαι ένας αποδοδευγμένος ειρημιστής».

«Ο καλλιτέχνης αποκαλύπτει στους ανθρώπους τὸ δρόμο πού οδηγεί στην άρμονία, στην ευτυχία και στην ειρήνη».

«Η μουσική! Μια φωνή πού έρχεται απ' τήν καρδιά και πού έχει κληθεί νά φέρει αγάπη και αδελφосύνη μεταξύ εκείνων, πού τους ξεχωρίζουν θρησκευτες και ήθη διαφορετικά. Η μουσική είναι μία φωνή, μέσα στην όποία αντανακλώνται χωρίς ύποκρισία οι ψυχικές ιδιότητες του ανθρώπου και των λαών. Νά ζω, νά σκέφτομαι, ν' αναπνέω, νά πάντα τί εκφράστηκα με τή μουσική».

Ἄλλου πάλι γράφει :

«Δέν υπήρξαν ποτέ για μένα σύνορα μεταξύ τής ζωῆς και τής μουσικῆς. Ο ιερὸς ρόλος τής μουσικῆς είναι νά σβήνει τὰ μίση, νά ήσυχάζει τὰ πάθη και νά πλησιάζει τις καρδιές σε μιᾶ ζεστήν αδελφосύνη».

Δέν θά εύρισκα πιὸ κατάλληλα λόγια για νά κλείσω τήν όμιλία μου για τον Ἐνέσκου, από εκείνα πού έγραψε ο άλλος μεγάλος ρουμάνος συνθέτης Μιχαήλ Ζόρα, τὰ όποια επαναλαμβάνω και προσυπογράφω :

«Ήταν συνεπαρμένος, όσο κανένας άλλος, από τον τόπο του, αγαπούσε τὸ λαό του και τους φίλους του. Στη γῆ μας, μεταξύ μας και μέσα στον πόνο και τή χαρά, πρόσφερε τήν ψυχή του, κληροδοτώντας ένα μεγαλοφυές έργο, πού περι-

φρονεῖ τὸν χρόνο. Ὁ ἄνθρωπος ἔκανε τὸ χρέος του. Σήμερα, μὲ τὸν ἀπεριόριστο θαυμασμό πὸ τοῦ ὀφείλουμε, προσπαθοῦμε μὲ τὴ σειρά μας νὰ κάνουμε τὸ δικό μας καθήκον, νὰ τὸν εὐχαριστήσουμε, νὰ φροντίζουμε γιὰ τὴ μνήμη του καὶ νὰ μιλοῦμε γι' αὐτόν, γιὰ τὴ μορφὴ του, γιὰ τὸ ἔργο του μὲ ὅλα τὰ μέσα καὶ τὴ δύναμή μας».

Καὶ μεῖς ἀπὸ δῶ, ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, συμμετέχουμε στὰ εὐγνώμονα αἰσθήματα τοῦ φίλου ρουμανικοῦ ἔθνους πρὸς τὴ μεγάλη αὐτὴ μορφὴ καὶ τιμοῦμε βαθεῖα τὴ μνήμη αὐτοῦ πὸ τόσο ἀγάπησε τὸν ἄνθρωπο καὶ ἐμόχθησε μὲ τὴν τέχνη του γιὰ νὰ προσφέρει ἐπὶ ἐξῆρτα καὶ πλέον χρόνια τὴν ὑψηλὴ αἰσθητικὴ χαρὰ καὶ τὴ συγκίνηση σ' ἓνα ἄπειρο πλῆθος θαυμαστῶν τοῦ πνεύματός του σ' ὀλόκληρο τὸν κόσμο.